

הקדמה

בפרשת השבוע כותבת התורה, שעל בני ישראל ללקוט ביום שישי מנה כפולה של מן, כיוון שאסור ללקוט בשבת¹: "הִיָּה בְּיוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהָכִינוּ אֶת אֲשֶׁר-יִבְיֹאוּ וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר-לִקְטוּ, יוֹם יוֹם". מפסוק זה למדו חז"ל בגמרא במסכת שבת (ק"ז ע"ב), שיש חובה לבצוע על לחם משנה בשבת. נחלקו הט"ז והמגן אברהם האם מדובר במצווה מדאורייתא או מדרבנן:

א. **המגן אברהם** (תרי"ח, י) סבר שמדובר במצווה מדרבנן בלבד, והפסוק ממנו למדו חז"ל דין זה הוא אסמכתא בלבד, כלומר פסוק שהסמיכו עליו את דבריהם, אבל לא שממש למדים את הדין. בעקבות כך נקט, שחולה שצריך לאכול ביום כיפור אינו חייב בלחם משנה, כיוון שחכמים לא תיקנו לחם משנה ביום כיפור. ובלשונו:

ב. **הט"ז** (תרע"ח, ב) **וערוך השולחן** (רעד, א) חלקו וסברו שמדובר במצווה מדאורייתא, כיוון שלמדים דין זה מפסוק. משום כך פסק הט"ז, שלמרות שעדיף לקנות נר חנוכה מאשר יין לקידוש (במקרה בו אין מספיק כסף לשניהם), כיוון ששניהם מדרבנן ופרסום הנס עדיף, כיוון שחובתו מדאורייתא. ובלשונו:

"גרסינן בשבת (ק"ז ע"ב), אמר ר' אבא בשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות דכתיב לחם משנה, כלומר במן כתיב ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה שני העומר לאחד, והך לחם משנה מיותר, דהוי ליה לכתוב לקטו שני העומר לאחד ואין זה אלא כפל דברים, ונראה שזהו דין תורה ולא אסמכתא בעלמא, דבאמת הך לחם משנה מיותר לגמרי."

בעקבות הזכרת לחם המשנה בפרשה, נעסוק השבוע בדיני לחם משנה. נראה את מחלוקת הפוסקים כמה לחמים יש לבצוע, והאם יש לבצוע את החלה העליונה או התחתונה. לאחר מכן נראה את המחלוקת האם מותר להשתמש בלחם שאול ללחם משנה, האם מותר לקחת לחם קפוא ללחם משנה, והאם יוצאים ידי חובת לחם משנה למרות שלא היו נוכחים בזמן ברכת המוציא.

כמה לחמים יש לבצוע

הגמרא במסכת ברכות (לט ע"ב) כותבת שבשבת חייב אדם לבצוע על שתי כיכרות, ואת דברי רב אשי שסייג את הדברים ונקט שאין לחתוך את שני הלחמים, אלא רק אחד מהם. רבי זירא הוסיף על דבריו, שרב כהנא היה בוצע 'על כולא שירותא' ושאין בכך גרגרות. נחלקו הראשונים בעקבות מחלוקת גרסאות בפירוש דברי רבי זירא, והאם הוא חולק על רב אשי:

א. **הרמב"ם** (ברכות ז, ג. ז, ד) **ורש"י** (ד"ה אכולא) גרסו '**לכוליה** שירותא', כלומר לכל הסעודה. משום כך פירש שאין כוונת רבי זירא לחלוק על רב אשי, וגם הוא מודה שיש לחתוך לחם אחד משניים. כוונתו להוסיף, שבניגוד ליום רגיל שאין לחתוך חתיכה גדולה כיוון שזאת נראית דרך גרגרות, בשבת ניתן לחתוך חתיכה גדולה לכל הסעודה, ומוכן שעושים זאת לכבוד שבת. ובלשון הרמב"ם:

"מצווה מן המובחר לבצוע ככר שלימה, אם היתה שם שלימה של שעורים ופרוסה של חטים מניח שלימה בתוך פרוסה ובוצע משתייהן כדי שיבצע מחטים ומשלימה, בשבתות ובימים טובים חייב לבצוע על שתי ככרות, נוטל שתיהן בידו ובוצע אחת מהן."

ב. **הרשב"א** (ד"ה רבי) **והריטב"א** (שבת ק"ז ע"ב ד"ה רבי) גרסו בגמרא '**אכוליה** שירותא', כלומר את כל הסעודה, דהיינו את כל הלחם המונח לפני המברך. משום כך פירשו, שכוונת רבי זירא לחלוק על רב אשי, ובעוד שרב אשי סובר שיש לבצוע אחת משתי כיכרות, לדעת רבי זירא יש לחתוך את כל הכיכרות - והלכה כרבי זירא.

להלכה

להלכה פסקו **השולחן ערוך** **והרמ"א** (רעד, א) כדעת רמב"ם ורש"י, שיש לבצוע על כיכר אחת מהשתיים. **הגר"א** (שם, א ד"ה על) חלק ופסק כדעת הרשב"א שיש לבצוע את שתי הכיכרות, אך כפי שכתב **המשנה ברורה** (שם) מנהג העולם לא כמותו. לדעת השולחן ערוך והרמ"א, איזו משתי הכיכרות יש לחתוך?

א. **השולחן ערוך** כתב, שתמיד יש לחתוך את הכיכר התחתונה. ב. **הרמ"א** כתב על פי הקבלה, שבסעודת היום יש לחתוך את הכיכר העליונה. ג. **הב"ח** הקשה על דבריהם, והרי כפי שראינו במקום אחר (בא שנה ה') אסור להעביר על המצוות, וכאשר האדם ניגש לבצוע את לחם המשנה הוא נפגש קודם עם החלה העליונה, ובלקייח החלה התחתונה נמצא שהוא עובר על המצוות. משום כך פסק שיש לברך תמיד על החלה העליונה. ובלשונו:

"ואני תמה היאך יהיו עוברים על דין התלמוד (יומא לג ע"א) דאין מעבירין על המצות, דמטעם זה כתב רבינו גבי מצה בסמין תע"ג וחציה השנייה ישים בין שתי השלמות כדי שיפגע בשלמה תחלה. לכן נראה עיקר כדעת הגדולים שלעולם מברכין על העליון, דאין עוברים על דין התלמוד מפני שהוא כך על פי הקבלה."

כיצד יישבו השולחן ערוך והרמ"א קושיה זו? א. **הט"ז** (שם, א) כתב שעל המברך לקרב אליו מעט את הכיכר התחתונה, וכך הכיכר העליונה אינה קרובה יותר, וממילא אין כאן העברה על המצוות. ב. **המגן אברהם** (שם) הציע, שלפני הברכה ישימו את הכיכר התחתונה על העליונה, ורק בשעת הברכה יניחו אותה חזרה למטה.

ערוך השולחן (שם, ו) טען, שבמקרה זה כלל לא שייך האיסור 'אין מעבירים על המצוות'. העברה על המצוות מתקיימת כאשר

¹ רוב הגאונים והראשונים (רב עמרם גאון, רב נטרנאי גאון, רשב"ם, תוספות, ועוד) נקטו, שגם ביום טוב יש מצווה לבצוע על לחם משנה, כיוון שגם לפני יום טוב ירד מן כפול (ולא לקטו ביום טוב), וכך פסקו להלכה **השולחן ערוך** (תקכ"ט, א) **והרמ"א** (רעד, א). לעומת זאת, **הראב"ה** (תקכה) הביא שיש מי שאומר, שביום טוב כן היה יורד מן, ומשום כך לא נוהג בו דין לחם משנה.

רוצים לקיים שתי מצוות, אך כאשר רוצים לקיים מצווה אחת, כמו במקרה הזה שרצון המברך הוא לבצוע על הכיכר התחתונה, נמצא שכלל אין מצווה בכיכר העליונה, וממילא אין כאן כלל לא מעבירים על המצוות (וניתן לדחות).

חלה שאולה

לאחר שראינו את המחלוקת בשאלה כיצד יש לבצוע, נראה את מחלוקת האחרונים בשאלה האם אדם שיש לו רק כיכר אחת, יכול לשאול מהשכן כיכר לצורך לחם משנה. כמובן שאם הוא מתכוון לאכול אותה, ולהחזיר לו אחרת במהלך השבוע, אין בכך בעיה, והשאלה מתייחסת למקרה בו הוא שואל אותה לצורך הלחם משנה, ואחר כך מחזיר אותה לשכן:

א. בשו"ת **אבן השהם** (מובא בציץ אליעזר יא, כג) טען, שמותר לשאול חלה רק בשעת הדחק. ראייה לדבריו הביא מהשולחן ערוך (שכה, ד) שפסק, שרק בשעת הדחק מותר להשתמש בפת שאפאה גוי ללחם משנה. אם היה מותר לשאול חלה, מדוע רק בשעת הדחק יהיה מותר להשתמש בפת גוי? הרי כלל לא אוכלים אותה! מוכח, שאי אפשר רק לשאול חלה ללחם משנה, וצריך לאוכלה.

ב. **הציץ אליעזר** (שם) דחה את דבריו, וכתב שמותר לכתחילה לשאול חלה ללחם משנה, וכן פסקו **הרב שטרנבוך** (תשובות והנהגות א, קעא) ו**האדמו"ר מצאנז** (דברי יציב או"ח קכח, ד). הם טענו, שבניגוד למן בו כל חתיכה הייתה שייכת לאדם באופן פרטי, בלחם המשנה אין חובה שכך יהיה (למרות שלמדים את החובה ללחם משנה מירידת המן).

את ראיית אבן השהם מהשולחן ערוך דחה הציץ אליעזר, שהסיבה שמותר לקחת לחם גוי רק בשעת הדחק, אינה בגלל שיש בעיה לשאול לחם משנה, אלא כי מדובר בלחם שאפאה הגוי בשבת והוא מוקצה או נולד (וכפי שכתב הבית יוסף), והחידוש הוא שמותר לעבור על איסור מוקצה בשביל לקיים מצוות לחם משנה.

לחם קפוא

נחלקו האחרונים, האם מותר לקחת לחם קפוא ללחם משנה:

א. **המנחת יצחק** (ט, מב), **הרב עובדיה** (חזון עובדיה עמ') ו**בשמירת שבת כהלכתה** (נה, יב) כתבו, שאפשר לקחת חלה קפואה. בטעם הדבר נימק המנחת יצחק, שכיוון שמבחינה עקרונית אפשר לאכול את הלחם, ורק מכשול טכני מונע את האכילה - מותר להשתמש בו. ראייה לדבריו הביא מהשו"ת **מקום שמואל** (מובא בשערי תשובה רעד, א) שכתב, שלחם שנשרף ועתידיים לחתוך את החלק השרוף, נחשב כלחם חתוך - כך גם לחם קפוא שאפשר להפשרי נחשב כמופשר.

גם **הרב שטרן** (בצל החכמה ג, קי) פסק שמותר להשתמש בחלה קפואה ללחם משנה, ובטעם הדבר נימק, שמכיוון שבמבחינה טכנית יכול הסועד להמשיך את הסעודה עד שיופשר הלחם, לכן כבר עכשיו מותר להשתמש בלחם. לעומת זאת, אסור להשתמש במצה ללחם משנה בשבת שחלה בערב פסח, כיוון שאי אפשר לאכול מצה בערב פסח. ובלשונו:

"וכבר באה שאלה לפני בחלת לחם שהוציאו אותה מהמקור כשהיא קפואה ואינה ראויה לאכילה, אם מותר לצרפה ללחם משנה או שצריך לחכות עד שתופשר על כל פנים במידה שתהא ראויה לאכילה על ידי הדחק, והוריתי שדי אם תהיה ראוי לאכילה בסוף הסעודה - והרי בידו להמשיך סעודתו כמה שירצה."

ב. **הרב וואנזר** (שבט הלו"ו, לא) חלק וסבר שראוי להחמיר לכתחילה לעשות מאמץ, ולא לקחת חלה קפואה. בטעם הדבר נימק, שכפי שראינו לעיל לדעת הרשב"א (וכן פסק הגר"א) צריך לחתוך את שתי החלות, משמע שכבר בשעת חתיכת החלות הן צריכות להיות ראויות לאכילה, ולא מספיק שהן תהיינה ראויות לסעודה במהלך האכילה או במשך היום.

הוצאת ידי חובה

לפעמים, קורה מצב שבעל הבית מברך המוציא על לחם המשנה לפני שכל הנוכחים הספיקו להגיע לסעודה, האם במקרה זה עליהם לקחת לחם משנה נוסף, או שהם יצאו ידי חובה בלחם משנה של בעל הבית למרות שהם לא שמעו אותו מברך המוציא? למעשה בעקבות מנהג האדמו"רים שהיו אוכלים במקום נפרד ממשפחותיהם, כתבו הפוסקים מספר נימוקים להקל:

א. **באשל אברהם בוטשאטש** (רעד, א) כתב, שמצוות לחם משנה מתבצעת כאשר **חותכים** את שתי החלות. משום כך, אפשר למנות שליח למעשה זה, ככל מעשה שניתן למנות בשבילו שליח, ומי שבא לאחר שבעל הבית כבר בצע את החלות - אין צורך שיבצע חלות שוב, אלא מספיק שיברך המוציא על חתיכת לחם. ובלשונו:

"שתי ככרות. יוצאים ידי חובת לחם משנה בשמיעה. הגם שהברכה של נהנין אינו יוצא ידי חובתו ומברך בפני עצמו, מכל מקום מצות לחם משנה על הבציעה קודם הנאת האכילה מהני בכך שליחות, ומהני גם קודם נטילת ידיים (שהרי יכול לברך המוציא על פחות מכזית בלא נטילת ידיים), ונטילת ידיים אינו הפסק, ושייך מיכלא ונטילת ידיים בפעם אחת."

ב. **הרב אשר וייס** (פרשת בשלח) חלק על דבריו ואמר, שמדברי רש"י משמע לא כדבריו. משום כך כדי ליישב את מנהג העולם כתב, שיוצאים ידי חובת לחם משנה בשבת, כאשר **אוכלים** מהלחמים שעליהם בירך בעל הבית, והם נקבעו כלחם משנה לסעודה זו, ולכן למרות שלא נמצאים בשעת הברכה ממש, עצם האכילה מאותם הלחמים מספיקה כדי לצאת ידי חובה.

ג. **הדברי יציב** (או"ח קנו) בדרך שלישית ביאר, שחובת לחם משנה היא חובת **הסעודה**, כלומר העיקר שמישהו במהלך הסעודה בירך על לחם משנה. לפי שיטתו, אין צורך למנות את המברך שליח שיבצע את הלחם (וכפי שנקט באשל אברהם), או לאכול מהלחם משנה (וכפי שנקט הרב אשר וייס), אלא מספיק לאכול בסעודה בה בצעו את לחם המשנה (ובתוספות פסחים קו ע"א ד"ה הוה מוכח לא כך).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²